

Podpora sociálně znevýhodněných romských žáků středních škol a studentů vyšších odborných škol

Gabriela Břečková, Alena Kajanová

Príspevek se věnuje dotačnímu programu „Podpory sociálně znevýhodněných romských žáků středních škol a studentů vyšších odborných škol“, který je často uváděn jako příklad pozitivní diskriminace romské minority. Cílem příspěvku je identifikovat efektivnost jeho využití v rámci Jihočeského kraje a také důvody pro jeho nevyužití. Prezentovaná data byla získána v rámci sekundární analýzy dat a výzkumu za použití techniky polostrukturovaného rozhovoru u zástupců osmi středních škol v Jihočeském kraji. Z výsledků výzkumu vyplývá, že romští žáci jsou o podpoře dobře informováni ještě před vstupem na SŠ, školy jim a jejich rodičům i tak informace podávají. Žáci žádají o podporu ihned na začátku studia, většinou opakovaně, a to zvláště na každé období, přičemž poskytnutá dotace se proplácí zpětně, a to v prosinci a v červnu. Nevyužití finanční prostředky se vrací zpět MŠMT. V období leden 2005 až červen 2011 vykazoval počet romských žáků, kteří žádali o podporu, sestupnou tendenci. Ne všichni žáci, kteří by na ni měli nárok, o ni žádali. Podpora je nejčastěji využívána na nákup školních pomůcek a není využívána v plné výši. Důvody nevyužití podpory byly u více než poloviny romských žáků neznámé, v 21 % bylo důvodem ukončení studia a u zbytku neomluvená absence.

Úvodem

Česká republika je kritizována za segregaci romských dětí ve speciálních školách a speciálních třídách, inkluzivní vzdělávání přitom představuje jeden z důležitých pilířů inkluze romské minority, neboť nízké vzdělání a posléze omezený přístup na trh práce otvírají spirálu sociálního vyloučení (Sirovátka in Navrátil, 2003). V našem příspěvku se věnujeme dotačnímu programu Podpora sociálně znevýhodněných romských žáků středních škol (dále jen Podpora) a efektivnosti jeho využití v rámci Jihočeského kraje. Sledujeme, jak se využívá podpora v Jihočeském kraji a jaké jsou důvody pro její nevyužití. Příspěvek je výstupem z bakalářské práce Podpora sociálně znevýhodněných romských žáků středních škol (Břečková, 2012).

Vzdělávání romských dětí a dotační program na podporu romských žáků středních škol

Počet romských dětí, které si nepodávají přihlášku ke střednímu vzdělání včetně vyučení, se v posledních letech pohybuje mezi 17 % až 20 %. Téměř pětina romských dětí tak odchází ze školy bez jakékoliv kvalifikace, většinou na úřady práce. Podíl romských dětí ze sociálně vyloučených lokalit, které předčasně opouštějí běžné základní školy, dosahuje téměř 39 %. Častěji než jejich vrstevníci tak směřují na obory s výučním listem. Jen 14 % z nich přechází na maturitní obory, kam naopak míří většina z ostatních žáků. Jejich další uplatnění na trhu práce komplikuje skutečnost, že obory s výučním listem, kam se hlásí 68 % sociálně znevýhodněných romských žáků, řada učňů předčasně opouští. Z 212 romských zkoumaných dětí, které nastoupily do těchto učebních oborů v letech 2005 až 2007, jich výuční list získalo 58 %. Ostatní buď přešly na obor jiný, nebo na čas či natrvalo vypadly z dalšího vzdělávání (Bumba, 2010).

Podle pedagogů je nejčastějším důvodem jejich předčasného opouštění školy volba nevhodného oboru a častá absence. Negativně je ovlivňují i vrstevníci či příbuzní, kteří nestudují. Vliv mohou mít i vztahy s pedagogy a spolužáky či ekonomické důvody, především neschopnost rodiny financovat výdaje spojené se vzděláváním, jako jsou náklady na dopravu nebo na pomůcky. Rodina navíc obvykle potřebuje, aby naopak sami finančně podporovali rodinu, tedy aby se finančně spolupodíleli na chodu domácnosti. (Šustrová, Demeterová, Bystrý, 2011).

Dotační program na podporu romských žáků středních škol realizuje MŠMT od roku 2003. Dotace jsou poskytovány právníkům osobám vykonávajícím činnost střední školy, konzervatoře nebo vyšší odborné školy zapsané ve školském rejstříku podle zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (tzv. školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, na zajištění finanční a materiální podpory vzdělávání romských žáků a studentů ve středních školách, vyšších odborných školách a konzervatořích, jejichž rodinám působí náklady spojené se středním nebo vyšším odborným vzděláváním finanční obtíže. Romští žáci mohou finanční prostředky poskytnuté MŠMT použít na částečnou nebo úplnou úhradu nákladů v položkách školné, stravné, ubytování, cestovné, školní potřeby a ochranné pomůcky včetně pracovních oděvů nutných pro výuku. Proto je mnohdy považován za pozitivní diskriminaci. Program je vyhlášován dvakrát ročně, vždy na období leden až červen a září až prosinec. Podpora může být poskytnuta, pokud je žák sociálně znevýhodněný (podle Čl. III programu), vzdělává se v denní formě vzdělávání, nedosáhl ještě 27 let věku, neměl v uvedeném období neomluvenou neúčast ve

vyučování, není ve zkušební lhůtě podmíněného vyloučení ze školy, v předešlém pololetí školního roku nebylo jeho chování hodnoceno sníženou známkou z chování a není proti němu vedeno trestní ani přešupkové řízení.

Dotační program prodělal během posledních let několik změn, změnil se jak jeho název, tak i podmínky pro přiznání podpory a výše poskytované částky.

V roce 2008 se program jmenoval „Podpora romských žáků středních škol“ a byl poskytován do 26 let věku. Výše dotace mohla činit nejvýše 7000 Kč na jednoho žáka pro jednotlivé kola programu. Žádost musela obsahovat vyjádření romského poradce nebo sociálního odboru a být vyplněna příslušným odpovědným pracovníkem v místě trvalého pobytu žáka, který zdůvodňuje a potvrzuje sociální potřebnost žáka. Žákům z dětských domovů a výchovných ústavů potvrzoval žádost sociální pracovník či ředitel příslušného zařízení. Ředitel školy pak svým podpisem stvrdil, že souhrnná žádost je v souladu s žádostmi žáků a že všichni žáci mají v žádosti vyplněné všechny náležitosti (viz Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, 2008).

V roce 2009 se název programu změnil na „Podpora sociálně znevýhodněných romských žáků středních škol“. Nadále byla poskytována do 26 let věku, ale své sociálně znevýhodnění žák doložil do roku 2009 včetně vyjádřením romského poradce nebo sociálního odboru v místě svého trvalého pobytu (viz Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, 2009).

V roce 2010 se znovu název změnil na „Podpora sociálně znevýhodněných romských žáků středních škol a studentů vyšších odborných škol“ a dotace je poskytována až do 27 let věku. Na období leden až červen roku 2010 mohl znevýhodněný romský žák/žákyně dostat částku až 7000 Kč. Za

období září až prosinec 2010 byla výše dotace odstupňována podle studovaného ročníku. V prvním ročníku mohl jeden žák získat až 4000 Kč, ve druhém až 6000 Kč, ve třetím až 8000 Kč a ve čtvrtém až 10 000 Kč. Za sociálně znevýhodněné se považují žáci, kteří splňují alespoň jednu z následujících podmínek: žijí v rodině, ve které rodič pobírá sociální příplatek z dávek státní sociální podpory, nebo žijí v rodině, ve které některá ze společně posuzovaných osob pobírá příspěvek na živobytí z dávek pomoci v hmotné nouzi, anebo žijí v pěstounské péči nebo jsou svěřeni do náhradní rodinné výchovy, které mají nárok na opakující se dávku pěstounské péče, nebo které na ni nemají nárok jen proto, že jsou poživateli důchodu z důchodového pojištění, a jsou-li poživateli přídatku na dítě (viz Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, 2010).

V roce 2011 zůstal název nezměněn a dotace je poskytována jen do 26 let věku, přičemž její výše zůstala nezměněna. V rámci programu nebylo možno hradit vzdělávání v zahraničí a rekvalifikační a jazykové kurzy žáků. Za sociálně znevýhodněné se pro účely dotace považují žáci, kteří žijí v rodině, ve které některá ze společně posuzovaných osob pobírá příspěvek na živobytí z dávek pomoci v hmotné nouzi, nebo žijí v rodině, ve které rodič pobírá sociální příplatek z dávek státní sociální podpory, anebo žijí v pěstounské péči nebo svěřené do náhradní rodinné péče, které mají nárok na opakující se dávku pěstounské péče, nebo které na ni nemají nárok jen proto, že jsou poživateli důchodu z důchodového pojištění, a jsou-li poživateli přídatku na dítě (Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, 2011).

Metodika

Pro získání požadovaných informací o podpoře jsme použily a) sekundární analýzu dat, konkrétně dokumenty, které Krajský úřad Jihočeského kraje k podpoře archivuje od roku 2005 do konce školního roku 2010/2011, b) na základě sekundární analýzy bylo telefonicky osloveno čtrnáct ředitelů středních škol, které podporu čerpaly. Tito nás dále odkázali na zástupce, případně ekonomické oddělení, které pod-

Tabulka č. 1: Přehled sledovaných středních škol

	Název SŠ	město
SŠ 1	SOŠ a SOÚ	Trhové Sviny
SŠ 2	SOÚ	Lišov
SŠ 3	Obchodní akademie, SOŠ a SOÚ	Třeboň
SŠ 4	Střední zdravotnická škola	Č. Budějovice
SŠ 5	SŠ obchodu, služeb a podnikání a VOŠ	Č. Budějovice
SŠ 6	SŠ a VOŠ cestovního ruchu	Č. Budějovice
SŠ 7	ISŠ Stavební	Č. Budějovice
SŠ 8	SOŠ zdravotnická a SOÚ	Č. Krumlov

SOŠ = střední odborná škola, SOÚ = střední odborné učiliště, ISŠ = integrovaná střední škola

poru na dané škole zpracovává. Ze 14 oslovených osob šest rozhovor odmítlo. Metodou získávání dat od osmi zástupců středních škol bylo face to face dotazování formou polostrukturovaného interview. Sběr dat probíhal v červnu až září 2011. Získaná data byla poslána analyzována. Přehled škol, které byly do výzkumu zapojeny, uvádíme v tabulce č. 1.

Výsledky

V tabulce č. 2 uvádíme počty žáků, kteří za jednotlivá sledovaná období na SŠ 1–8 žádali o podporu. Souhrnné počty žadatelů za Jihočeský kraj pak prezentujeme v grafu č. 1. Z těchto dat je patrná klesající tendence žadatelů o podporu. Důvodem může být zprísňení podmínek z roku 2010, ale také klesající počet žáků romských i neromských v celém kraji.

Z dotazování vyplynulo, že informace o podpoře mají žadatelé již před vstupem na SŠ z vlastních zdrojů (resp. sociálních odborů) a na začátku studia se o podporu hlásí:

„Někteří rodiče žádají o podporu už při přijímacím řízení. Ze ‚sociálky‘ je posílají, že jim to tady vyplatíme. Rodiče dětí, žádajících o podporu, přicházejí informovaní od poradců, sociálních pracovníků a požadují peníze...“ (SŠ2)

Přesto SŠ informují žáky o možnostech získání podpory v rámci vyučování a prostřednictvím informačních materiálů vyvěšených na nástěnce a dále pak na první rodičovské schůzce. Zástupci škol ovšem uváděli, že někteří žáci (jednotlivci), kteří by měli na podporu nárok a jsou o této

možnosti informováni, ji nevyužijí. Důvody uvádíme v grafu č. 2. Znamé důvody jsou ukončení studia¹ a absence ve škole z důvodu nemoci. Většinou však jsou důvody neznámé.

S ohledem na to, že dotazované školy měly romské žáky s bydlištěm ve městě, kde se zároveň nacházela i škola, nebyla podpora využívána na cestovné (na cestovné v rámci MHD se podpora nevztahuje), ale ani na stravné. Výjimkou v zahrnutí cestovného byla SŠ 2, kam romští žáci dojížděli z různých měst. Pro proplacení nákladů na cestu je nutno doložit příslušné jízdenky.

„Někteří žáci jsou velmi pečliví, mají i čtyři jízdenky za den, vychovatel na internátě pomáhá romským žákům lepit tyto jízdenky po nocích a s účetní i s pokladní je propočítávají. Romští žáci však seberou i cizí jízdenky na nádraží, prokazují jízdenky ve dnech, kdy nemají praxi, za soboty nebo i v případech, kdy přijeli do Lišova, ale už nedošli do školy. V těchto případech nelze jízdenky započítat. Je proto nutné vše kontrolovat. Na druhou stranu jsou i žáci velmi líknaví, kteří přinesou maximálně deset jízdenek za měsíc, tudíž se proplácí jen tyto doložené jízdenky. Vždy se musí dopředu na dané období dobře odhadnout, kolikrát pojedou romský žák do školy, najít cenu jízdenky na internetu a vše vypočítat.“ (SŠ2)

Hlavní využití podpory se vztahovalo na školní potřeby a nebyla využita v plné výši. To je také ovlivněno nedoložením všech potřebných paragonů k proplacení. Nákup školních pomůcek musí být „v přiměřené

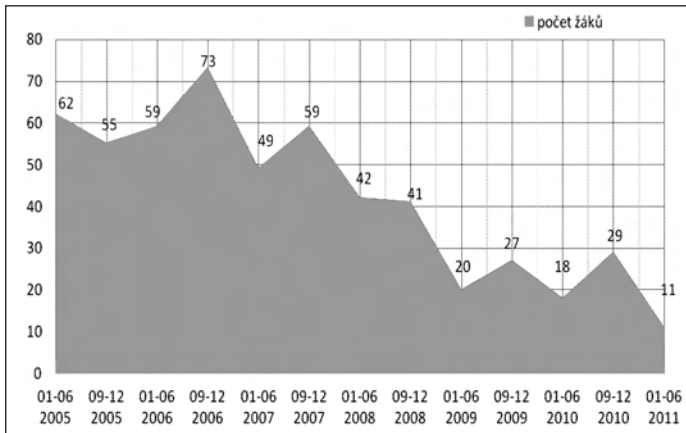
Tabulka č. 2: Počet žáků žádajících o podporu na sledovaných středních školách

	I. 2005	II. 2005	I. 2006	II. 2006	I. 2007	II. 2007	I. 2008	II. 2008	I. 2009	II. 2009	I. 2010	II. 2010	I. 2011	suma
SŠ 1	0	1	2	4	1	4	0	2	0	0	4	2	0	20
SŠ 2	6	9	6	7	5	3	5	13	10	11	6	4	6	91
SŠ 3	4	5	9	4	5	5	4	1	3	0	0	2	0	42
SŠ 4	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
SŠ 5	2	2	1	3	0	1	2	0	0	1	0	1	1	14
SŠ 6	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	3
SŠ 7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	2
SŠ 8	4	0	0	0	0	11	6	8	0	6	3	5	0	43
suma	16	17	18	18	11	24	17	26	13	20	13	15	8	

Zdroj: Krajský úřad Jihočeského kraje a vlastní výzkum

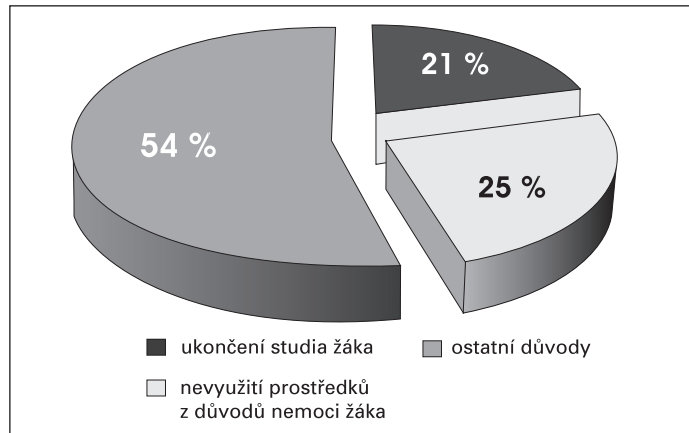
V tabulce je použito označení I. pro období leden až červen uvedeného roku a označení II. pro období září až prosinec.

Graf č. 1: Počet romských žáků v Jihočeském kraji žádajících o podporu

Zdroj: Krajský úřad Jihočeského kraje a vlastní výzkum

Graf č. 2: Důvody nevyžití podpory od ledna 2005 do června 2011

Zdroj: Krajský úřad Jihočeského kraje a vlastní výzkum

výši“, podpora se například nevztahuje na značkové věci. Problémy s rozpoznáním toho, co jsou přiměřené náklady, mohou někdy odrazovat od jejího čerpání.

„Pořízení batohu nebo cvičebního úboru se těžko prokazuje, jelikož pořizovací cena musí být přiměřená.“ (SŠ1).

SŠ3 v této souvislosti uvedla negativní zkušenost s proplácením příspěvku na svářečský průkaz s osvědčením, kdy byla žádost romskému žákovi zamítnuta.

Podpora nebyla zástupci škol hodnocena ve vztahu k úspěšnosti ve škole a dokončení studia – uváděli příklady sociálně slabých romských žáků, kteří úspěšně dostudovali bez podpory a naopak.

Zástupci škol také v rozhovoru uvedli, že považují za nespravedlivé přiznání podpory pouze romským žákům, neboť se v praxi setkávají s případy sociálně slabých neromských žáků, kteří by podporu mohli využít:

„I v majoritě lidí peníze nemají, podporu nedostanou, děti nemohou chodit dál do školy.“ (SŠ2) „Na škole studuje více sociálně slabých neromských dětí, které by finanční pomoc uvítaly.“ (SŠ5)

Výše podpory je zástupci škol považována za dostatečnou, shodují se ale také na tom, že by bylo prospěšné, kdyby byly propláceny náklady na MHD.

Závěr

Poskytnutí určité nadstandardní možnosti jednotlivci nebo skupině, která je považována za znevýhodněnou, aby bylo

dosaženo vyrovnání šancí ve srovnání s většinou, pro niž jsou tytéž příležitosti běžně dostupné, vede ke vzniku pozitivní diskriminace, která ale není všeobecně akceptována (Navrátil, 2003). Podpora se stává pozitivní diskriminací vůči neromským žákům ze sociálně slabých rodin (Kajanová, 2009), což může být a je reflektováno negativně v mediálním a veřejném diskursu.

U podpory, která je určena právě sociálně znevýhodněným romským žákům a je zaměřena na klíčovou oblast integrace - vzdělávání, nelze spekulovat o jejím zneužití. Naopak, veškeré transakce spojené s podporou musí být pečlivě zdokumentovány a romským žákům jsou při dodržení podmínek zpětně proplaceny pouze takové částky, které prokazatelně v souvislosti se studiem utratili, a pro většinu nepokryjí plně všechny náklady.

1 Jak uvádí respondenti, není zcela jasné, zda romští žáci úplně ukončí sekundární vzdělávání nebo přestoupí na jinou střední školu. Tyto odchody či přechody na jiné školy romských žáků nejsou nijak evidovány.

Literatura:

Bumba, Jan a kol. *Romové v České republice* [online]. 29. 12. 2010 [cit. 2011-09-23]. Podle průzkumu mají romské děti menší šanci na středoškolské vzdělání. Dostupné z: <http://romove.radio.cz/cz/clanek/23672>.

Kajanová, Alena et al. *Sociální práce s etnickými a menšinovými skupinami: etnické, marginální a rizikové skupiny*. České Budějovice: Jihočeská

univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, 2009. s. 7-15. ISBN 978-80-7394-181-9. Navrátil, Pavel a kol. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál, 2003. 161 s. ISBN 80-7178-741-8.

Šustová, Jana; Demeterová, Iveta a Bystrý, Tomáš. *Romové v České republice* [online]. 15. 1. 2011 [cit. 2011-09-03]. Romské vysílání „O Roma vakeren“ – „Romové hovoří“. Dostupné z: <http://romove.radio.cz/cz/clanek/23693#1>.

Vyhlášení programu: Podpora romských žáků středních škol na rok 2008. In Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. 22. 2. 2008. Dostupný také z: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/vyhlaseni-programu-podpora-socialne-znevuhodnenych-romskych-zaku-strednich-skol-na-zari-prosinec-2009>.

Vyhlášení programu: Podpora sociálně znevýhodněných romských žáků středních škol na září - prosinec 2009. In Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. 10. 9. 2009. Dostupný také z: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/vyhlaseni-programu-podpora-socialne-znevuhodnenych-romskych-zaku-strednich-skol-na-zari-prosinec-2009>.

Vyhlášení programu: Podpora sociálně znevýhodněných romských žáků středních škol a studentů vyšších odborných škol na září - prosinec 2010. In Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. 5. 8. 2010. Dostupný také z: <http://www.msmt.cz/file/11658>.

Vyhlášení programu č. j. 23 294/2011-27: Podpora sociálně znevýhodněných romských žáků středních škol a studentů vyšších odborných škol na září - prosinec 2011. In Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. 1. 9. 2011. Dostupný také z: <http://www.msmt.cz/file/17367>.

Zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon). Dostupný také z: <http://www.ochrana.cz/diskriminace/antidiskriminacni-zakon/>.

Autorky působí na ZSF Jihočeské univerzity.

Projekt „Přenos znalostí v oblasti e-inkluzie osob starších 50 let na trhu práce“, realizovaný o. s. M'am'aloca, jehož cílem je posílit dovednost starších lidí (50+) využívat moderní informační technologie a podpořit tak jejich aktivní stárnutí, byl zahájen 6. prosince mezinárodní konferencí v prostorách Senátu. Dvojice zahraničních partnerů z Norska a V. Británie, kde s podobně zaměřenou činností mají dobré zkušenosti, seznámila účastníky, zejména zástupce územních samosprávných celků Středočeského kraje a Prahy, úřadů práce, neziskových organizací a vzdělávacích organizací, s dobrou praxí v oblasti e-inkluzie starších lidí. Internet a moderní informační technologie hrají v životě dnešních lidí stále důležitější roli a schopnost je používat ovlivňuje kvalitu života jednotlivců i sociálních skupin a jejich společenskou integraci. Starší lidé (50+) jsou kvůli zaostávání v dovednostech při práci s IT nejvíce ohroženi společenskou marginalizací včetně nezaměstnanosti. Vyšší míra IT gramotnosti obyvatelstva, umožňující například elektronickou komunikaci s úřady, přináší společnosti i státu nezanedbatelné úspory. Cílem projektu je nejen posílit pracovní kompetence u cílové skupiny 50+, ale i podpořit zapojení starších lidí v ČR do společenského dění, což nabývá vzhledem k demografickému vývoji a změnám životního stylu na významu. Během 18 měsíců postupně vznikne metodická příručka pro řídicí aktéry v oblasti e-inkluzie, webový portál a manuál pro cílovou skupinu a pilotní tréninkové centrum, které by mělo být modelem pro další „školicí centra“. Kromě těchto klíčových aktivit se mj. uskuteční tematické workshopy za účasti zahraničních partnerů a závěrečná konference, plánovaná na zimu-jaro 2014. Projekt je financován z prostředků ESF a státního rozpočtu.